

М. С. ШАПОВАЛОВА
старший викладач

ПРО ФРАНКОВІ ПЕРЕКЛАДИ ШЕКСПІРА

Серед українських перекладів кращих творів світової літератури Франковим перекладам належить одне з перших місць. Полум'яний патріот, який безмежно любив свій народ, Франко поважав і цінував все краще в культурі інших народів і в своїх статтях часто вказував на важливість ознайомлення свого народу з визначнішими її зразками. Нагадаймо хоча б такий його вислів: «Переклади чужомовних творів чи то літературних чи наукових для кожного народа являються важним культурним чинником, даючи можливість широким народним масам знайомитися з творами й працями людського духа, що в інших краях у різних часах причинилися до ширення просвіти та підіймання загального рівня культури».¹

Франко присвятив багато праці перекладам. Відомі його переклади творів Пушкіна, Некрасова, Чернишевського, Гете, Бернса, Байрона, Гейне та інших. Помітне місце в цій його спадщині займають переклади творів Шекспіра.

У своїй праці над перекладами він завжди спирався на глибокі знання культури й історії різних народів і на власні історико-літературні дослідження. Він був прекрасним знавцем творчості великого англійського гуманіста, присвятив їй низку великих статей, які дали початок розвитку прогресивного шекспірознавства на Україні. Франко високо цінив Шекспіра за реалізм, за високу художню майстерність і глибоку правдивість у розкритті людських характерів, за його гуманізм.

У той час як західноєвропейські буржуазні шекспірологи, як Брандес і ін., тлумачили творчість Шекспіра в дусі модних занепадницьких настроїв буржуазної інтелігенції того часу, писали про нього як виразника світової скорботи, відчаю і безнадійності, презирства до людей, прагнули перетворити його на свого спільника в пропаганді занепадницького мистецтва декадансу і песимізму, Франко підніс свій голос за Шекспіра-реаліста і гуманіста, який розкривав красу і велич людини і протягом всієї своєї творчості зберігав віру в неї.

¹ «Каменярі... Дешо про штуку перекладання», Львів, 1912, стор. 5.

У своїй статті про комедію Шекспіра «Міра за міру», розглядаючи образ Ізабелли, чистої і благородної дівчини, Франко писав: «Нехай собі що хочуть говорять критики про Шекспірів песимізм в пору творення «важких трагедій», проте факт лишається фактом, що фігура Ізабелі могла повстати лише в уяві чоловіка, що глибоко свято вірив у силу правди, чесноти, та жіночої чистоти».¹

Як видатний прогресивний діяч свого часу, Франко бажав, щоб український народ знайомився з істинним, неспотвореним Шекспіром, і тому уважно стежив за українськими перекладами творів Шекспіра та давав їм свою критичну оцінку.

Тогочасні українські переклади М. Старицького, Ю. Федьковича, П. Куліша не задовольняли Франка, бо вони не відтворювали вірно оригіналів. Головну хибу цих перекладів Франко бачив у довільній передачі тексту оригіналу, в надмірному розводненні його перекладачами, в надмірному збільшенні кількості віршованих рядків.

У своїй передмові до перекладів «Гамлета» і «Макбета», виконаних Федьковичем², Франко докоряв перекладачеві, що він часто, замість перекладу, дає переказ оригіналу. Про Старицького писав Франко, що він «поводився з англійським текстом занадто свobodно», що «загалом про дослівність його перекладу, навіть у прозових частих, нема що й говорити».³

У цьому відношенні не задовольняли Франка й переклади Куліша. У своїх поясненнях до окремих п'єс, перекладених Кулішем, Франко дав численні зауваження про неточність, довільність у передачі в них тексту оригіналу. Він зауважував, що в перекладах Куліша за багатослівністю губиться зміст оригіналу. Про це він писав в одному із своїх листів до М. Лисенка. На жаль, ми не знайшли цього листа Франка, але про висловлене в ньому довідуємось з відповіді М. Лисенка, в якій Лисенко писав: «...цілком здаюсь на щирість і певність Ваших слів що до хиб перекладу: ...до розводнення тексту Шекспірового масою перифразів, які підтинають силу — міць первотвору».⁴

Франко відстоював потребу точних перекладів, вимагав «перекладати вірш за віршем, не розбиваючи одного на два, або хоч на півтора».⁵

Та разом з тим Франко застерігав від розуміння точності як звичайного копіювання тексту, яке, на його думку, також

¹ Уїлліам Шекспір. Міра за міру, Львів, 1902, передмова, стор. XVII.

² «Писання Осипа Юрія Федьковича», т. III, Львів, 1902.

³ Уїлліам Шекспір. Гамлет, Львів, 1899, передмова, стор. XIX.

⁴ Лист М. Лисенка до Івана Франка 26 вересня 1898 року. Архів Франка. № 236, стор. 166.

⁵ «Гамлет», Львів, 1899, передмова, стор. XXI.

неминуче приведе до спотворення змісту оригіналу. Точність — вірна передача думки твору, його духа. «Повна дослівність, — писав він, — попросту неможлива, коли переклад має передавати не тільки слова, а й думку первотвору».¹

Ця вимога вірного відтворення в перекладі думки, духа оригіналу, а не копіювання його є основним принципом наукової теорії художнього перекладу, яку розробляв Франко. У цьому він солідаризувався з тією науковою теорією художнього перекладу, яку розробляли великі російські революційні демократи, узагальнюючи творчий досвід кращих представників російської школи перекладу. Один з принципів цієї теорії Белінський формулював так: «Близькість до оригіналу полягає в передачі не букви, а духа твору. Кожна мова має свої, їй одній належні засоби, особливості і властивості в такій мірі, що для того, щоб передати вірно якийсь образ чи фразу, в перекладі їх іноді слід зовсім змінити. Відповідний образ, так як і відповідна фраза, полягають не завжди у видимій відповідності слів: потрібно, щоб внутрішнє життя перекладеного висловлення відповідало внутрішньому життю оригінального».²

Спотворення змісту Шекспірових творів в українських перекладах бачив Франко також у тому, що в них не відтворювались вірно особливості мови і стилю Шекспіра, порушувалась ритміка і мелодія Шекспірових віршів.

Про М. Старицького, який замінив у своєму перекладі п'єстистопний ямб оригіналу хореєм, Франко писав: «...чи він стікся перекладати драму трохеями? Де се, у якого лисого Шекспіра він побачив? Так і здаєсь, що переводив слова та вимучував ті нужденні ритми, а про духа ані разу не спитався».³

Франко гостро критикував Куліша за безпорадність у розумінні і передачі особливостей Шекспірової мови і стилю. «Куліш виявив себе безпорадним при перекладанні численних Шекспірових дотепів, словесних каламбурів, натяків, тонкі звороти передавав загалом незугарно, до того ж послуговувався при своїй праці зманірованою стародавньою мовою, від чого читання його перекладів ставало тяжким, часто навіть неприємним», — писав Франко в своїй статті «Шекспір у русинів».⁴

Франко вважав, що це неуміння передати всю різноманітність і багатство відтінків мови Шекспіра призводило до спотворення змісту оригіналу. У своїй передмові до «Макбета»

¹ Там же.

² Софінєния, С.-П., 1911, т. I, стор. 343.

³ Лист до Ів. Бєлєя. М. Возняк. З життя і діяльності Ів. Франка в рр. 1881—1884, «Кульгура», 1925, стор. 65.

⁴ Див. „Shakespeare bei den Ruthenen“, „Die Zeit“, 1903, № 446.

він писав про цю трагедію: «Загалом Шекспір з незрівняним майстерством зумів тут і своїй мові надати той понурий, бурливий, дикий колорит, яким визначається подія трагедії... треба признати, що до тої сили і різнородності тонів, якою визначається англійський оригінал, їй (спробі перекладу Куліша — *М. Ш.*) ще дуже і дуже далеко».¹ Тому Франко і вважав, що в перекладах Куліша губиться одна з важливих рис шекспірівської творчості — обумовленість мови і стилю драми характером і змістом драматичних конфліктів.

Франко не міг примиритись із спотворенням національного колориту оригіналів у перекладах Куліша, яке виявилось в нав'язуванні персонажам Шекспірових творів лексикону, забарвленого українським національно-побутовим і історичним колоритом, в заміні народних англійських популярних пісень, які так часто зустрічаються в драматичних творах Шекспіра, українськими піснями.

Нагадаємо для прикладу, як обійшовся Куліш в перекладі трагедії «Ромео і Джульєта» з англійською популярною піснею, яку співає один з персонажів цієї трагедії — Петро. Куліш просто подав українську популярну пісню.

Струни, мої струни,
Струни золотії,
Ой заграйте ж мені стиха!
А чей козак нетяжище
Позбудеться лиха...
Ой скажіте, струни,
Струни золотії,
Де пасуться панські
Коні воронії?

Франко з приводу цього писав: «Своїм звичаєм замість англійської пісні, якої перший куплет співає у Шекспіра п'яленький Петро, Куліш поклав тут і далі дві строфи української пісні, зовсім не відповідної до ситуації».² У подібних випадках Франко подавав свій власний переклад.

У Франка було глибоке, вірне переконання, що кожний письменник тим визначніший, чим виразніше позначається національний характер його твору, оригінальні прикмети національної літератури, «основні особливості її народного юмору і народного патосу, властивості її вислову, літературного стилю, драматичної техніки».³ Тому Франко і викривав порочність «обкулішення» творів Шекспіра. Крім того, Франко ба-

¹ Уїлліам Шекспір. «Макбет», Львів, 1900. Передмова, стор. XIX.

² Уїлліам Шекспір. «Ромео і Джульєта», Львів, 1901. Пояснення, стор. 131.

³ «З чужих літератур», ЛНВ, 1898, кн. I, стор. 60.

чив у ньому вияв недовіри в багатства української мови, неспроможність оволодіти цими багатствами. Він писав, що переклади Куліша — «не те, до чого вже тепер була би здібна наша мова».¹

Та спотворення національного колориту Шекспірових творів у перекладах Куліша було підкорене тим порочним поглядам Куліша, які він особливо активно пропагував у 80-х роках, і в яких виявилось його низькопоклонство перед Заходом, зневага до героїчного минулого українського народу і його культури. Досить прочитати його вірші «До Шекспіра» і «До рідного народу», щоб побачити, для якої мети потрібен був йому Шекспір. Тому він в своїх перекладах, втрачаючи всякий такт, змушував Шекспірових героїв висловлювати презирство до українського героїчного минулого. Наведемо хоча б такий приклад.

Перекладаючи відомий монолог Гамлета в другій сцені другого акту, в якому він, ганьбячи себе за нерішучість і бездіяльність, говорить у Шекспіра:

O, what a rogue and peasant slave am I!

Куліш змушує Гамлета, замість цих слів, вигукнути: «О, що я за козак, за гайдамака».²

Франко гнівно засудив реакційні антинародні погляди Куліша і разом з тим викрив істинну причину Кулішевої апеляції до Шекспіра. Він писав, що Куліш підкорив заплановане видавництво Шекспіра своїй політичній місії і намагався зробити його своєю зброєю проти Шевченка і всього українського народу.³

Коли Франкові довелося редагувати переклади Куліша, він замінив у них ті місця, де Куліш спотворив зміст відповідно до своєї тенденції, точним перекладом оригіналу. Зокрема і наведене місце в монолозі Гамлета Франко замінив словами:

O, що за ледар, що за підлий раб я.

З численних зауважень Франка про українські переклади творів Шекспіра ясно видно, що Франко відстоював потребу глибоко наукового ставлення до справи перекладів, необхідність наукового осмислення художнього тексту перекладачем. В інших своїх статтях він чітко сформулював свою думку про потребу глибокого знання перекладачем тієї ділянки науки чи літератури, з якої він перекладає. «...Для доброго перекладу якогось твору треба бути добре обзнайомленим із тою наукою,

¹ Передмова до «Гамлета», Львів, 1899, стор. XXI.

² «Гамлет». Архів Франка. № 74, стор. 46.

³ Див. статтю „Shakespeare bei den Ruthenen“, „Die Zeit“, 1903. № 446.

до якої обсягу належить перекладаний твір», — писав Франко в статті «Дещо про штуку перекладання».¹

Наукові принципи художнього перекладу, висловлені Франком, вироблялися в процесі власної перекладацької праці загалом, а в певній мірі і в процесі праці над перекладами Шекспіра. Вони є теоретичним узагальненням у значній мірі його власного досвіду перекладача.

Перекладати Шекспіра почав Франко в кінці 70-х років. В архіві Франка зберігаються автографи всіх його перекладів творів Шекспіра. Окремі з них ще не друкувались.

Серед автографів 1878—1879 рр. знаходимо переклад уривка з першої сцени першого акту трагедії «Король Лір»,² а саме — промову Ліра про розподіл королівства, відповіді Регани і Гонерільї і закінчується цей переклад словами Корделії:

Бідна, бідна я!
Та ні! Моя любов важніша і глуща
Від моєї бесіди.

Переклад має 50 рядків. Зміст цього уривка передано досить вірно, майже з повним збереженням Шекспірового вірша.

Очевидно, це й була перша франкова спроба перекладу Шекспіра.

На початку 80-х рр. почав Франко перекладати «Бурю». Серед автографів Франка знаходимо три аркуші, на яких записано майже без перекреслень переклад уривка з цієї драми.³ При ознайомленні з рукописом пересвідчуємось, що збережені аркуші становлять лише частину зробленого Франком перекладу. На першій сторінці міститься переклад кінця першої сцени першого акту. Починається ця сторінка з середини речення. Очевидно, що переклад початку першої сцени записано було на іншому аркуші, який загубився. На другому аркуші подається переклад початку другої сцени першого акту і закінчується словами Просперо: «Що? Яких людей?» „By what? by any other house or person?” Читаючи третій аркуш бачимо, що значну частину тексту цього оповідання Просперо пропущено. Очевидно, пропущений текст також містився на іншому, тепер загубленому, аркушику.

Перша сцена цього перекладу, як і в оригіналі, перекладена прозою, а друга, також відповідно до оригіналу, — білим віршем.

На початку 80-х рр. Франко починає перекладати сонети Шекспіра. У 1882 році він переклав сонети: 14-й («З небесних

зір не змію я читати»), 76-й («Чом так убогий в новину мій спів»), 143-й («Як господиня дбала без упину»). В одному з своїх листів до редактора «Зорі» О. Партицького Франко запропонував надрукувати ці переклади в «Зорі».¹ О. Партицький з присланих йому перекладів надрукував лише один 76-й сонет в 1884 році. Останні були вперше надруковані в 1924 році М. С. Возняком в його праці «До початків співробітництва Івана Франка в «Зорі».

Переклавши згадані сонети, Франко мав намір і далі перекладати їх, про що довідуємось з його листа до Партицького. «Коли б воля ваша печатати їх (сонети — М. Ш.), то я поставив би ще купку, десяток, або два».

Протягом 80-х рр. Франко багато працював над власними сонетами, створивши в історії літератури новий тип гнівного політичного сонету. Очевидно, у нього в зв'язку з цією працею з'явилося бажання ознайомитись з сонетами видатних письменників, а зокрема і Шекспіра. Ознайомившись з сонетами Шекспіра, він високо оцінив їх за реалізм, глибину думки, високу поетичну майстерність, побачив їх оригінальність. У вищезгаданому листі до Партицького, пропонуючи йому надрукувати сонети, Франко зауважував, що «декотрі між ними, як н-р 2 в моєму перекладі, дуже гарні і оригінальні».² Дійсно, сонети Шекспіра в порівнянні з сонетами інших поетів Ренесансу мали нові оригінальні риси, і одна з них полягала саме в тому, що він віддавав перевагу образам і метафорам, узятим з живої неприкрашеної дійсності. Це характерне й для 143-го сонету, який так сподобався Франкові своєю оригінальністю. У ньому поет порівнює свою кохану (яка залишається байдужою до благань поета, а бажає того, хто тікає від неї) з господинею, яка посадила на землю дитину і, не звертаючи уваги на її плач, марно ганяється за півнем. Безумовно, що саме своїм реалізмом, зв'язком з живою дійсністю привабили Франка сонети Шекспіра. Це збудило в ньому бажання перекладати їх.

Сонети Шекспіра розглядав Франко, як ліричні твори, в яких знайшли своє відображення власні переживання поета. Тому Франко, торкаючись у своїх статтях питання про особу Шекспіра, вдавався до перекладу тих сонетів, у яких на його думку, оспіване кохання поета і образ його коханої. У передмові до трагедії «Антоній і Клеопатра», написаній у 1901 році, він дав переклад сонету 130-го («У моєї пані очі не такі, як сонце, ні»), сонету 131-го («Тиранка ти, о так, така

¹ Див. Лист Франка до Партицького 20-го грудня 1882 р. М. С. Возняк. «До початків співробітництва Івана Франка в «Зорі», «Культура», грудень, 1925, стор. 114.

² У своєму листі позначив Франко номером 2 сонет 143-й.

¹ «Каменярі ... Дещо про штуку перекладання», Львів, 1912, стор. 7.

² Архів Франка, № 405, стор. 87.

³ Архів Франка, № 487/6.

твоя вже вдача») і вісім рядків 96-го сонету («Всі говорять: твоя хіба — молода ти і пуста»).

У 1906 році Франко переклав ще п'ять сонетів Шекспіра: 29-й («Неласкаві на мене щастя й люди»), 30-й («Коли в солодкій тиші любих дум»), 66-й («Не раз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі»), 28-й («І як же щастя знов мені зазнати»), 31-й («У твоїй груді всі серця заперті»). Перші три сонети були надруковані Франком у 1907 році в «Літературно-науковому Віснику», а потім з'являлись і в інших виданнях. Сонети 28-й і 31-й ніде ще не друкувались, тому наводимо їх повністю.

28

І як же щастя знов мені зазнати.
Коли пропали ліки супокою
І муки дня не хоче ніч втишати.
День мучить ніч, а ніч його чергою:

Коли враги відвічні, ніч і день
Зв'язались, щоб валить мене стражданням,
День працею, ніч сном і риданням,
І труд мій час розділює лишень..

Дню лестячись кажу: який ти гарний
Сам украша його, як стане хмарний,
І ніч лещу, як в небесах не стрітиш
Ні зірки, сам ти всю її освітиш.

Та кожний день мій біль довжить, не спинить
І кожда ніч його ще тяжчим чинить¹.

31

У твоїй груді всі серця заперті,
Які оплакував я мов мерців,
В ній зміст любови і любовних снів
Тих друзів, що я мав за здобич смерті.

Чимало сліз жалібних і святих
Любов сердечна з моїх віч вточила
Як дань мерцям, що їх земля покрила,
А се їх ти у грудях крив своїх.

Тому ти гріб живучої любови
Обвішаний вінцями мого жалю
І кожний дав тобі часть свого паю
І всі паї твої тепер...

Всі, кого я любив живуть у тобі,
А з ними всіма ти живеш у мні².

¹ Архів Франка, № 402, стор. 166.

² Архів Франка, № 417, стор. 19.

В українській літературі до Франка не існувало перекладів шекспірівських сонетів. Франко робить першу спробу перекладу їх на українську мову. У цих перекладах Франка ми не знайдемо дослівної передачі тексту. Іноді він змінює порядок рядків, не зберігає всіх епітетів, не точно передає значення окремих слів. Він прагне вірно відтворити світ образів кожного сонету, його мелодію, ритміку, створюючи своїм перекладом такий же настрій, який створює оригінал. У більшій частині перекладених сонетів йому це добре вдається. Так, наприклад, в перекладі сонету 143-го Франко вірно передав думку оригіалу, вірно передав майже розмовну інтонацію, зберіг метафору.

Lo, as a careful housewife runs to catch
One of her feather'd creatures broke away,
Sets down her babe, and makes all swift dispatch
In pursuit of the thing she would have stay;

Як господиня дбала без упину
Слідить курчатко, що втекло від хати,
Свою на землю посадить дитину,
Сама ж курчатко побіжить шукати.

Та, як бачимо, Франко не зберіг всіх епітетів, додав окремі слова. В оригіналі господиня «sets down her babe», у Франка — «свою на землю посадить дитину»; в оригіналі «feather'd creatures broke away»; у Франка «курчатко, що втікло від хати». Але ці зміни не спотворили змісту строфи, може лиш надали малюнкові більшої наочності.

Вдало передав Франко мелодію інших сонетів, зокрема тиху задумливу мелодію сонету 30-го.

When to the sessions of sweet silent thought
I summon up remembrance of things past,
I sigh the lack of many a thing I sought,
And with old woes new wail my dear time's waste.

Коли в солодкій тиші любих дум,
Я спомини минулого збираю,
Чимало страт оплакує мій сум,
До давніх сліз нові доливаю.

Та повністю образу Франко не зберіг. Взяти хоча б перші два рядки, які дослівно звучать:

Коли на суд тихої мовчазної думи,
Я викликаю спогади минулого...

Це до певної міри збіднило переклад, але не згубило його змісту і настрою.

В окремих випадках Франко передавав образ надто дослівно і цим не досягав повної відповідності оригіналу. На-

приклад, в перекладі сонету 28-го, особливо в третій строфі, Франкові не вдалось виділити головного в надто прикрашених, вишуканих образах, якими відзначається цей сонет Шекспіра, і тому його образ вийшов малозрозумілим.

Окремо слід сказати про сонет 130-й, надрукований в передмові до трагедії «Антоній і Клеопатра».

У своєму перекладі цього сонету Франко дуже вірно передав його зміст, але не зберіг метрику. Наводимо першу строфу:

My mistress'eyes are nothing like the sun;
Coral is far more red than her lips' red:
If snow be white, why then her breasts are dun;
If hair be wires, black wires grow on her head,

У моєї пані очі	Коли білий сніг, то певно,
Не такі, як сонце, ні	Що смаглява в неї груди:
І коралі червоніші	Коли волос дріт, то в неї
Від пурпури уст її.	Дроти чорнії ростуть.

Можливо, цей відступ від форми оригіналу викликаний тим, що Франко переклав 130-й сонет з метою порівняння його змісту зі змістом окремих місць з трагедії «Антоній і Клеопатра».

В архіві Франка зберігаються автографи всіх цих перекладів сонетів. Знайомлячись з цими перекладами, бачимо, як уважно працював Франко над ними. Він часто закреслював у рукописі окремі слова, заміняв цілі рядки іншими, які вірніше передають зміст або ритміку, подав нові варіанти цілих строф і навіть усього сонету. Особливо уважно працював Франко над 66-м сонетом. Цей сонет є одним з кращих у Шекспіра. У ньому говорить поет про оточуючу його несправедливість, загальну підступність і злочинність. Очевидно, що Франка він і привабив своїм суспільним змістом. Серед автографів Франка знаходимо кілька варіантів перекладу цього сонету.

Перший варіант.

Я часто кличу смерть, бо годі бачить,
Як жебраком блукає скрізь заслуга,
Ніщо нужденне приндиться у злості,
А вірність навіть рада зрадить друга.
Як підлість тут приймає честь і славу,
А чистота спаплюжена...
Як чесний сором і безчестя зносить
І власть поганиться надужиттями,
Як штука перед сялою німіє,
А глупота уму закони пише,
Як щирю правду в дурні пошивають,
Як злий панує, добрі в ярмах гнуться.

Останні два рядки сонету Франко подає в чотирьох варіантах.

- 1) Тим гиоблений, я рад би все покинуть,
Та як я...
- 2) Досить! Я рад втекти на дно могили!
Та як умру, з ким ти зістанеш, мила.
- 3) Пригиблений я радо ляг би в гробі,
Коли ж любов держить мене при тобі.
- 4) Втомивсь! І радо в гробі кості зложу
Та любий мій, тебе покинути не можу.

Другий варіант.

- 1) Часто кличу я смерть, як утома...
а) бо глядіть надоість
б) бо не сила глядіти.
- 2) Коли бачу заслугу в жебрацьким лахмітті
- 3) А надуте ніщо в оксамитах...
- 4) Або щирість...
- 2) Як заслуга тиняєсь в жебрацьким лахмітті,
- 3) А надуте ніщо в оксамитах...
- 4) А та щирая честь клеветою паплюжить,
- 5) Як огида всю славу і честь пожина,
- 6) ціломудрість сноганена...
- 7) Чеснота осоромлена...
- 8) Навіть штука свята у знесилі німіє,
- 9) І державную власть запосіли злодії,
- 10) І як щирая правда зовесь дурнотою,
- 11) І злий пишається, а добрий слугою!

Як бачимо, ці варіанти не закінчені, не оброблені остаточно. Та все ж можна бачити, що перший варіант ближчий до оригіналу і своїм змістом і метрикою. У другому варіанті Франко відступає від розміру оригіналу і посилює соціальний мотив. Але жоден з цих варіантів не задовольнив Франка, і тому він не обробляє їх остаточно. Для друку він пише третій зовсім новий варіант, який відрізняється від попередніх. Але це вже був не стільки переклад, як оригінальний твір, насичений глибоким соціально-політичним змістом, в якому поет з обуренням говорить про соціальний гніт і соціальну несправедливість.

Нераз я кличу смерть, бо нудно бачить в світі,
Як ходить працівник в жебрацькому лахмітті,
А капосне ніщо блищить у пишнім строю,
А вірність щирая знай б'ється з клеветою.
Як славу має й честь огида і облуда,
А чистоту он там сквернить насилля дику,
Як чесноту ганьбить ось стовпище велике,
А власть над всіма зла, як на очах полуду.

¹ Архів Франка, № 417, стор. 21—22.

Перед надсилою художество німіє
 А дурень мудрому відмірює права,
 І правда спугана безпомічна дуріє,
 А добрий в найми йде, а ледар ужива.
 Умер би! Ні, держись тривогою одною:
 Як я умру й любов моя умре зі мною.

Відповідно до змісту Франко вжив тут тринадцятискладовий вірш.

Як ми вже згадували вище, Франко під час редакторської праці над перекладами Куліша перекладав пісні, які зустрічаються в драматичних творах Шекспіра. У поясненнях до окремих п'єс, перекладених Кулішем, надруковані ці переклади: пісня Петра («Ромео і Джульєтта»), пісня Балтазара («Багацько галасу знечевля»), пісня Мар'яни («Міра за міру»), одна з пісень блазня («Король Лір»).

У перекладі пісень керувався Франко тими ж принципами, що і в перекладі сонетів. Він прагнув відтворити зміст, мелодію, зберігав розмір. Цікаво порівняти переклади Франка і Куліша. Наведемо для прикладу переклади пісні з комедії «Міра за міру», зроблені Франком і Кулішем.

Take, o take those lips away,
 That so sweetly were forsworn,
 And those eyes, the break of day,
 Lights that do mstead the morn.
 But my kisses bring again,
 Seals of love, but seal'd in vain,
 seal'd in vain.

Куліш

Геть від мене з своїми устами,
 Що так солодко вмійють манити.
 І з очима, що ранком блищали,
 Ранок досвітком вмійли дурити.
 А мої поцілулки, верни, верни,
 о верни їх!
 Се печаті кохання, та горе, непевні.

Франко

Геть, о геть, уста ті скорі,
 Що так любо присягали,
 І ті очі, ранні зорі,
 Що не ранок віщували!
 Лиш віддай мої цілулки,
 Дай назад!
 Сю печать мого кохання,
 Твоїх зрад.

Як бачимо, Куліш не досяг тут ясної передачі змісту тексту, не передав мелодії, змінив розмір.

У 1912 році Франко виконав ще одну велику працю. Він переклав комедію Шекспіра «Венеціанський купець». Цей переклад ще не друкувався. Рукопис його зберігається в архіві Франка.¹ Цей рукопис складається з шестидесяти довгих аркушів, на яких більша частина тексту перекладу записана

¹ Архів Франка, № 654.

рукою Франкового сина Андрія,¹ і лиш кілька сторінок — 1, 2, 8, 9 і частина десятої написано рукою самого Франка. У кінці рукопису позначено дату — 1912 рік. Судячи з письма сторінок, написаних рукою Франка, можна сказати, що вони писались на початку XX ст. Очевидно, він почав перекладати цю комедію під час своєї праці над виданням перекладів Федьковича і Куліша. Це припущення може бути стверджене і наміром Франка видавати в той час комедію «Венеціанський купець». Про цей намір говорив він у передмові до комедії «Приборкана гоструха» (1900). Там він писав: «Ми підносимо ті деталі і повернемо до них ще в передмові до «Венецького купця»».²

В архіві Франка ми не знайшли матеріалів, які допомогли б вирішити питання про те, в якій мірі цей переклад Франка був виконаний на початку XX ст. Але цілком ясно, що головна частина праці зроблена була в 1912 році.

Переклад Франка досить вірно передає оригінал. Передаючи вірно зміст, Франко зберігає особливості Шекспірової мови, не нав'язує йому слів і виразів, забарвлених українським національним колоритом, як це спостерігалось у інших українських перекладачів Шекспіра. Прозові місця оригіналу він передав всюди такою ж лаконічною прозою, а вірші — білим віршем, зберігаючи в більшій частині тексту перекладу однакову з оригіналом кількість рядків і шекспірівську метрику.

Для прикладу наведемо переклад відомого монолога Шейлока.

Він око в око як митник лукавий!
 Ненавиджу його, бо християнин він,
 Ще гірш за те, що з простої нестями
 Задарма гроші зичить і ось тут
 В Венеції збива ціну процентів,
 Коб я його міг раз під бік пощупать,
 Вже б злість стару свою я заспокоїв.
 Мій люд святий ненавидить, він лає
 Там навіть, де все сходиться купецтво
 Мене, мій торг, і мої правні зиски
 Зве лихвою. Проклятий будь мій рід,
 Коли йому прощу.³

В окремих місцях перекладу, в інтересах докладнішої передачі змісту, Франко іноді збільшує кількість рядків, але в такій незначній мірі, що не порушує лаконізму оригіналу. Зустрічаємо випадки, коли Франко змінює зміст в окремих

¹ Так свідчать Тарас Іванович Франко і академік М. С. Возняк.

² «Приборкана гоструха», Львів, 1900, передмова, стор. 111.

³ Архів Франка, № 654, стор. 9.

деталі, не зберігає всіх епітетів, порушує іноді поетичність вірша. Але це окремі недоліки, тільки окремі відступи від тих вірних принципів, які лежать в основі перекладу в цілому.

Значним вкладом Франка в справу перекладу Шекспіра українською мовою є його редакторська праця над Кулішеви-ми перекладами, яку він виконав протягом 1899—1902 років.

В архіві Франка зберігаються рукописи Кулішевих перекладів, виправлені Франком. В його численних виправленнях яскраво виявляється перекладацький хист Франка та його принципи перекладу. Але розгляд цього питання є предметом окремої статті.

Цілком природно, що Франкові переклади сонетів і драматичних творів Шекспіра не можуть цілком задовольнити нас сьогодні. Мистецтво радянських перекладачів досягло небаченої ще в історії світової літератури висоти. Справа перекладу кращих творів класичної літератури, сучасних радянських письменників, письменників країн народної демократії, творів демократичної літератури інших країн світу на всі мови народів нашої батьківщини є у нас справою державного значення. Наш народ, партія і уряд високо цінять працю перекладача. Сталінською премією відзначено плідотворчу працю С. Маршака над перекладами сонетів Шекспіра на російську мову.

Радянська література сприйняла і розвинула далі кращі традиції і принципи російської перекладацької школи, в дусі яких творив у свій час і Іван Франко. Якими б не були в деталях недоліки його перекладів, не цими недоліками визначається їх якість у цілому. Спираючись на наукові принципи, відстоюючи їх, Франко створив в українській дореволюційній літературі найкращі переклади творів Шекспіра і скеровував мистецтво перекладу на вірний шлях.

В. Т. ДМИТРУК

кандидат філологічних наук

ФРАНКО ПРО РАДІШЕВА

31 серпня 1949 р. наш народ урочисто відзначив 200-річчя з дня народження видатного російського революціонера, письменника, мислителя-матеріаліста Олександра Миколайовича Радішева.

Услід за могутніми селянськими повстаннями, що в другій половині XVIII століття сколихнули всю країну, російська нація висунула свого славного сина О. М. Радішева, який сміливо виступив проти самодержавства і кріпосництва і, незважаючи на страшні переслідування, не зійшов з цього шляху.

У творах Радішева, сповнених революційної пристрасті, непримиренності до гнобителів, виявилась сила передової російської суспільної і філософської думки, революційна ідейність, народність російської літератури. Це була вершина світової суспільної думки і літератури XVIII століття.

Вражаючи картину народного життя і страшного самодержавно-кріпосницького гніту намалював видатний письменник-революціонер у своїй книзі «Путешествие из Петербурга в Москву». З боєм він розповідав про страждання народу, але водночас показував визвольні сили і прагнення, що жили і виявились у народі. У боротьбі селян з поміщиками і царизмом Радішев став на сторону народу. Заклики до боротьби, до знищення страхітливого ладу гніту і насильств, непохитна віра в творчі сили народу могутньо звучали зі сторінок книги.

Радішев показав і ненастанно підкреслював високі духовні і моральні якості народу, його велич, невичерпні сили, героїзм. «Твердость в предприятиях, неутомимость в исполнении, суть качества, отличающие народ российский... О, народ, к величию и славе рожденный». Патріотизм Радішева, віра у велике майбутнє батьківщини нерозривно були поєднані з революційними ідеями повалення царизму і кріпосництва.

Доповідь на Науковій конференції Львівського державного університету ім. Ів. Франка, присвяченій 200-річчю з дня народження О. М. Радішева.